

Міжнародний науково-практичний семінар «Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність»

Міжнародний науково-практичний семінар на тему «Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність» відбувся 11–12 травня 2001 р. у м. Харкові. Семінар було організовано Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого, Інститутом вивчення проблем злочинності Академії правових наук України, Транснаціональним Центром вивчення організованої злочинності та корупції (Американський Університет, м. Вашингтон) і Харківським Центром вивчення організованої злочинності.

В роботі семінару взяли участь понад 120 учасників — науковці навчальних та наукових юридичних установ України, працівники Конституційного Суду України, Верховної Ради України, правоохоронних органів України: Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, а також американські фахівці в галузі протидії корупції. З доповідями виступили 76 осіб.

Із вступним словом і привітанням до учасників семінару звернувся перший проректор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, академік АПрН України **В. Сташис**, який звернув увагу присутніх на актуальність і пріоритетне значення проблеми розробки питань протидії корупції взагалі і корупційній діяльності посадових осіб зокрема. Статистичні дані останніх років свідчать про певну активізацію діяльності правоохоронних органів України у сфері боротьби з корупцією. А це, в свою чергу, вимагає від науковців і практиків спільного розроблення та реалізації багатьох напрямків у цій сфері.

На семінарі з привітанням виступив Харківській міський голова **М. Пилипчук**, який побажав його учасникам плідної

праці. Потім було оголошено привітання радника з правових питань Посольства США в Україні **Володимира Сулжинського**, який зазначив, що семінар є важливим кроком у співробітництві США та України у справі боротьби з корупцією, яка дійсно є міжнародною проблемою.

Пленарне засідання розпочалося доповіддю заступника керівника Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, кандидата юридичних наук, доцента **М. Мельника** «Поняття та види корупційної діяльності». Було зазначено, що центральним питанням відповідальності посадових осіб за корупційну діяльність на цей час залишається визначення поняття такої діяльності та її видів. У доповіді було наведено декілька умовних схем розкриття сутності та механізму корупційної діяльності.

Доктор юридичних наук, професор НЮА України, академік АПрН України **М. Бажанов** у доповіді «Деякі питання відповідальності за хабарництво за новим Кримінальним кодексом України» зупинився на кваліфікації хабарництва як одного з найнебезпечніших різновидів корупційних діянь і на її значенні для підвищення ефективності протидії корупційній діяльності посадових осіб.

Прокурор Харківської області, кандидат юридичних наук, доцент **В. Кривобок** у доповіді «Проблеми забезпечення законності при розгляді судами матеріалів про корупцію» підкреслив, що корупція створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку України. Тому боротьба з нею є пріоритетним напрямком діяльності держави та її органів, у тому числі й прокуратури. Він навів низку недоліків чинного законодавства, безпосередньо спрямованого на протидію такому явищу, як корупція. При цьому було зазначено, що істотною проблемою залишається правильне визначення поняття суб'єкта корупційного правопорушення. Нечітке тлумачення цього поняття працівниками слідчого апарату призводить до закриття провадження судами майже 58% адміністративних справ. Крім того, різне тлумачення окремих статей законів «Про державну службу» і «Про боротьбу з корупцією» вносить певну плутанину і при винесенні судових рішень.

Професор Американського університету (США) **В. Бровкін** у доповіді «Нові ініціативи США щодо боротьби з корупцією в глобальному контексті» проаналізував факти корупції

в США за 2000 р., а також висвітлив конкретні напрямки і тенденції, розроблені в США з метою протидії корупції в країні та за її межами, особливо з метою її своєчасного виявлення і припинення.

Доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НЮА України, завідувач сектору Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України **О. Кальман** виступив з доповіддю «Місце і значення соціально-правового контролю у системі заходів протидії корупції в Україні». Звернув увагу присутніх на те, що встановлення дійового соціально-правового контролю у системі заходів протидії злочинам взагалі і корупції зокрема є головним напрямком протистояння глобалізації кримінально-корупційних проявів. Було зазначено, що з метою боротьби з корупцією в Україні створено низку державних органів, тобто в Україні, на відміну від багатьох інших країн, сформована всеохоплююча організаційно-правова система протидії корупційній діяльності. Але проблема полягає в тому, що ця система не завжди спрацьовує. Доповідач докладно висвітлив сутність соціально-правового контролю і запропонував шляхи підвищення ефективності його механізму.

Перший заступник начальника Управління внутрішньої безпеки МВС України **Л. Рудницький** у доповіді «Проблеми боротьби з корупцією в системі органів Міністерства внутрішніх справ України» зазначив, що служба внутрішньої безпеки МВС України головну увагу акцентує на боротьбі з корупцією, яка порушує нормальну діяльність державних інститутів та дискредитує систему органів внутрішніх справ. Було наведено офіційні дані про кількість складених адміністративних протоколів щодо працівників цієї системи. Доповідач розповів про найпоширеніші корупційні правопорушення, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ. Також було зазначено, що в цілому причинами, які сприяють вчиненню корупційних правопорушень, є: низька заробітна плата, неналежне фінансування органів внутрішніх справ, окремі прорахунки в доборі, навчанні, розстановці та використанні кадрів.

Доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрН України, суддя Конституційного Суду України **В. Тихий** у доповіді «Відповідальність посадових осіб за вимагання зброї, радіоактивних матеріалів та наркотичних засобів» зупинився на кваліфікації названих діянь і підкреслив, що її прави-

льність істотно впливає на ефективність боротьби з цими злочинами.

Доктор юридичних наук, професор, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України **А. Селіванов** у доповіді «Нові умови корупційної діяльності посадових осіб при реорганізації органів державного управління в Україні» запропонував прискорити створення системи адміністративних судів, унаслідок чого більшість корупційних діянь розглядатимуться саме цими судами.

Доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Луганського інституту внутрішніх справ МВС України **Б. Розовський** у доповіді «Щодо поняття корупції в Україні» запропонував увести в Україні персональну амністію. Крім того, він висловив думку про необхідність офіційного дозволу державним службовцям на заняття підприємницькою діяльністю, як це є у більшості розвинутих країн.

Кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю **В. Коваленко** в доповіді «Корупція: деякі проблеми правового визначення» зазначив, що лобізм, корупція, хабарництво — найактуальніші соціальні проблеми сучасності. Зловживання посадовим становищем стало нормою поведінки для чиновників практично всіх рівнів державних структур. Так, за статистичними даними, тільки у 2000 р. співробітниками МВС у стратегічно важливих та прибуткових галузях економіки викрито 2,3 тис. фактів хабарництва. Висловлена думка про необхідність чіткого визначення поняття корупції та її сутності; проведення класифікації корупційних правопорушень; дослідження механізму поведінки корумпованих посадових осіб, які підтримують існування організованих злочинних груп та їх злочинну діяльність; розроблення адекватних заходів протидії ї, нарешті, визначення чітких меж понять адміністративних та кримінально караних корупційних діянь. Це дозволить належним чином відмежовувати кримінальну корупцію від адміністративної.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу проблем кримінального права, криминології та судоустрою Інституту держави і права НАН України ім. В. М. Корецького **О. Ко-**

стенко в доповіді «Корупція як проблема політичної кримінології» відмітив, що правильне розуміння корупції є необхідною умовою вибору ефективних заходів протидії цьому явищу. Починаючи з 1993 р., в Інституті держави і права ім. В. Корецького розвивається новий напрямок у кримінології — політична кримінологія. Було розкрито деякі причини корупції в Україні. Протидія ж корупційній діяльності, на думку доповідача, повинна здійснюватися за формулою «культура + відповідальність».

Доктор юридичних наук, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НЮА України **І. Даньшин** у доповіді «Корупція — явище соціальне, правове і політичне» зазначив, що уявлення про корупцію може бути одержане в повному обсязі тільки при розгляді цього явища з позиції трьох аспектів: соціального, правового і політичного. Серед обставин, що впливають на деформацію морально-психологічного клімату в суспільстві, доповідач назвав значне поширення правового нігілізму, користолюбства, падіння суспільної моральності, порушення етичних норм поведінки посадових осіб тощо. Тому вкрай необхідними є широкомасштабні заходи щодо боротьби з корупцією в усіх ешелонах влади з додержанням найважливішого принципу рівності всіх перед законом.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу НЮА України, академік, віце-президент АПрН **Ю. Грошевий** у доповіді «Організаційні та процесуальні проблеми судового розгляду справ про злочини корупційної спрямованості» зупинився на проблемах удосконалення розслідування кримінальних справ, у першу чергу щодо фактів хабарництва. Він звернув увагу на необхідність введення посади слідчого судді — міжрайонного, який би займався всіма процесуальними діями, пов'язаними з цими проблемами.

В доповіді «Проблеми відповідальності за корупційні діяння, вчинені колегіально» кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Львівського державного університету ім. **І. Франка В. Навроцький** звернув увагу, що специфікою корупційних діянь є те, що нерідко вони пов'язані з діяльністю колегіальних органів. Були наведені можливі різноманітні ситуації, які можуть виникнути в діяльності цих органів. У доповіді були проаналізовані питання відповідальності учасників колегіального органу за корупційні діяння. На думку

доповідача, запровадження відповідальності за ці діяння сприятиме усуненню порушень законності в цій сфері.

Кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка **П. Андрушко** в доповіді «Корупційні правопорушення, пов'язані з незаконним використанням конфіденційної інформації» поставив проблему неправомірного використання посадовою особою будь-якої інформації, що стала їй відома у зв'язку з безпосереднім виконанням своїх функцій. Більшість правопорушень, що вчиняються особами, уповноваженими на виконання функцій держави, за своєю сутністю є неправомірним використанням інформації, якою вони володіють чи до якої мають доступ у зв'язку з посадовим становищем. При цьому така інформація може ними використовуватися як засіб вчинення певних правопорушень. Доповідач виділив декілька груп корупційних правопорушень, пов'язаних з неправомірним використанням інформації, зокрема неправомірне розголошення конфіденційної інформації. Крім того, на думку доповідача, доцільно було б на законодавчому рівні навести більш чітке визначення понять «конфіденційна інформація» та «комерційна таємниця».

Заступник начальника Головного слідчого управління МВС України **С. Лиховид** у доповіді «Деякі проблеми забезпечення боротьби з корупцією» зазначив, що єдиним нормативно-правовим документом, яким користуються правоохоронні органи України, залишається Закон України «Про боротьбу з корупцією». За змістом цей Закон претендує на універсальність, тому що передбачає кримінальну та адміністративну відповідальність осіб за корупцію, а також дисциплінарну відповідальність осіб, до яких застосовані заходи адміністративного стягнення. На думку доповідача, до цього часу ще не вироблено механізм реалізації найбільш ефективного важеля — додаткових стягнень за корупційні дії у вигляді заборони обіймати посади у державних органах та їх апараті впродовж трьох років. Тому необхідно розробити принципово новий підхід до вирішення проблем протидії корупції. Для цього, на думку доповідача, потрібно внести істотні зміни та доповнення до Закону «Про боротьбу з корупцією»; визначити комплекс інших законодавчих актів, що потребують змін та доповнень; удосконалити інститут державної служби у Законі України

«Про державну службу»; посилити правоохоронну систему тощо.

Доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології НЮА України **Н. Осипова** в доповіді «Соціальний зміст відповідальності за корупційні діяння» звернула увагу на те, що соціальна шкода від корупційних діянь повинна вимірюватися не тільки вартістю одержаних з корисливих мотивів благ, а й характером та рівнем тих суспільних відносин, на які вплинула своїми діями корумпована посадова особа. Виявлення і врахування соціальних наслідків корумпованих дій посадових осіб є надзвичайно складним завданням як з огляду на складність самого предмета розслідування, так і у зв'язку з невідворотністю виходу такого розслідування за рамки юриспруденції. Тому такого вияву може бути досягнуто лише шляхом співробітництва правоохоронних органів із ЗМІ, а також із дослідницькими науковими закладами.

Доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та політології НЮА України **Л. Герасіна** в доповіді «Корупція в структурі латентної злочинності: соціолого-правовий та компаративний аналіз» зупинилася на тому, що в структурі прихованої злочинності корупцію відносять до максимально значного рівня латентності. Це створює в суспільстві психологічну обстановку безкарності, стимулює зростання рецидивної злочинності, деформує масову свідомість за допомогою міфу про «невикорінність» подібних явищ. Корупція ж як соціальний феномен відповідає політичній природі автократії та «псевдodemократії».

Під час проведення семінару протягом 12 травня 2001 р. працювали три секції («Організаційні та кримінально-правові проблеми охорони суспільства від корупції», «Соціально-економічні та кримінологічні проблеми попередження корупційної діяльності», «Кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми протидії корупційній діяльності»), в процесі роботи яких були детально обговорені питання розробки ефективних заходів протидії корупції в Україні, сформульовані рекомендації семінару.

Після завершення роботи секцій було проведено підсумкове пленарне засідання, на якому було заслухано звіти керівників секцій, прийнято рекомендації семінару. Із заключним словом виступив академік АПрН України **В. Сташис**, який оха-

рактизував роботу семінару як плідну і проведену на високому рівні. На пленарних засіданнях і в секціях було заслухано 76 доповідей і наукових повідомлень, в яких висвітлювалися різноманітні аспекти багатопланових напрямків протидії корупції в державі, запропоновано рекомендації з удосконалення цієї діяльності. Було розглянуто широке коло кримінально-правових, адміністративно-правових, соціально-правових, економічних, кримінологічних, кримінально-процесуальних та криміналістичних проблем, які виникають у зв'язку з притягненням до кримінальної, адміністративної відповідальності посадових осіб за корупційну діяльність. Усі пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування будуть надіслані відповідним державним органам. Робота цього семінару стала значним внеском у справу боротьби та протидії корупційній діяльності посадових осіб.

На семінарі було прийнято відповідні рекомендації, текст яких подається нижче.

Рекомендації

З урахуванням обговорення проблем науково-практичного забезпечення реалізації вимог Комплексної програми профілактики злочинності на 2001–2005 роки стосовно протидії організованій злочинності та корупції (р. IV Програми) учасники семінару вважають за доцільне прийняти з цього приводу такі висновки і рекомендації щодо вдосконалення попередження корупції та боротьби з нею.

1. Державна політика України у сфері протидії корупції повинна:

- бути соціально-економічно обумовленою;
- мати цілісний, планомірний та поступовий характер;
- бути єдиною в межах всієї держави і відносно стабільною в часі;
- мати збалансовану стратегію і тактику протидії корупції, які повинні базуватися на потребах і реальних можливостях суспільства перехідного періоду;
- передбачати беззастережну відповідальність за порушення принципу законності, тобто органи держави, як і громадяни, повинні визнавати верховенство, пріоритет права, підкорятися праву, належним чином виконувати його припи-

си, нести політичну, юридичну і моральну відповідальність перед народом за невиконання відповідних зобов'язань. Порушення закону не може бути виправдане ніякими посиленнями на доцільність;

– відповідати принципу справедливості, який ґрунтується на нормах Конституції України, вимагає реального захисту прав і свобод людини і громадянина, його життя, здоров'я, майна від злочинних посягань. Правові заходи протидії корупції повинні базуватися виключно на законі і бути справедливими, тобто відповідати тяжкості вчиненого корупційного правопорушення і ступеню вини особи.

2. Не слід перебільшувати значення негативного впливу корупції та організованої злочинності на політичне життя суспільства і категорично стверджувати, як це роблять деякі західні й вітчизняні кримінологи і політики, що державна служба в Україні повністю корумпована, українська організована економічна злочинність має владу, тотожну державній, керує національною економікою і недосяжна для кримінально-правового переслідування. Такі твердження, перш за все, не відповідають реальності і разом з тим підривають довіру до України в міжнародних відносинах, стримують розвиток інвестиційних проектів, затримують впровадження нормальних ринкових відносин. Крім того, слід принципово підкреслити, що за останні роки в Україні значно активізувалася робота правоохоронних органів у напрямку детінізації та декриміналізації економіки, підвищилась її результативність у протидії організованій злочинності.

3. Цілеспрямована протидія корупції не може бути здійснена в результаті разових і короткочасних акцій будь-якого ступеня активності та суворості на будь-якому рівні, а тому слід планувати довготривалі соціально-економічні, політичні й правові перетворення в організації державної служби та діяльності посадових осіб. При цьому пріоритетне значення має надаватися профілактичним заходам загальносоціального і спеціально-кримінологічного характеру, які б створили прозору систему для ефективного державного і громадського контролю за проявами корупційної діяльності.

4. Вирішення проблем мінімізації корупційних проявів потребує: встановлення суворого контролю за виконанням антикорупційних програм і рішень у всіх ланках державного

апарату; створення надійного організаційно-правового, фінансового забезпечення діяльності судів і правоохоронних органів, у першу чергу ОВС (підрозділів слідства, які ведуть боротьбу з корупцією, організованою та економічною злочинністю, незаконним обігом наркотиків); проведення всеохоплюючої ревізії нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади на предмет їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України.

5. У законодавчому порядку треба більш чітко розмежувати повноваження різних правоохоронних органів по боротьбі з корупцією для того, щоб не відволікати органи і служби по боротьбі зі злочинністю на розслідування корупційних діянь, які не становлять значної суспільної небезпечності; усунути дублювання, неузгодженість та паралелізм у роботі.

6. З метою запобігання зловживанням у процесі дізнання і досудового слідства у кримінальних справах про корупційні злочини доцільно доповнити КПК нормою, згідно з якою має стати обов'язковим попереднє слухання судами справи до пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину і визначення запобіжних заходів.

7. Розглянути можливість запровадження порядку обов'язкової спеціальної перевірки кандидатів на зайняття відповідних посад у державних установах не нижче районного рівня на предмет попередження корупційної діяльності.

8. Запропонувати Координаційному комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України: провести спеціальне засідання Координаційного комітету, на якому розглянути питання підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів з виявлення причин та умов, що сприяють корупції, і науково-практичну конференцію з питань координації діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з корупцією; вжити заходів для розробки оптимальної регіональної та міжрегіональної методики механізму взаємодії правоохоронних і контролюючих органів та їх підрозділів у боротьбі з корупцією.

9. Визначитися із загальною концепцією оподаткування для забезпечення нагальних потреб соціально-економічного розвитку на довготривалу перспективу протидії корупційній діяльності.

10. Розробити науково обґрунтовані механізми для практичного здійснення внутрішньовідомчого контролю, який є

майже головним у системі заходів протидії корупції, тому що за його допомогою стає можливим забезпечення прозорості прийняття державними службовцями економічно значущих рішень.

11. Враховуючи практику багатьох країн, поставити під контроль діяльність державних службовців у комерційних структурах, а також перехід їх на посади керівників, консультантів комерційних структур після звільнення з посади. Встановити порядок, згідно з яким впродовж певних строків (наприклад, протягом трьох років) державний службовець повинен одержати згоду уряду на зайняття певної посади у приватному секторі або займатися відповідною комерційною діяльністю, що співвідноситься з виконуваними ним раніше посадовими функціями.

12. Рекомендувати Верховній Раді розглянути питання щодо розробки закону, який би зобов'язував органи, які ведуть боротьбу з корупцією, здійснювати перевірки за всіма повідомленнями громадян про факти корупційних діянь.

13. Підвищити рівень координації роботи всіх правоохоронних органів та їх відповідних служб, чіткіше визначити підслідність корупційних злочинів, удосконалити систему взаємодії оперативно-розшукових підрозділів і слідчого апарату, створити постійно діючі слідчо-оперативні групи з працівників різних відомств і служб для розслідування корупційних злочинів.

14. Скоординувати на міжнародному рівні і створити єдину нормативну базу з питань протидії транснаціональній корупційній злочинності, ширше використовувати можливості співпраці з усіма державними і міжнародними організаціями по встановленню широкої мережі прямих двосторонніх контактів у сфері обміну конфіденційною інформацією про корупційні зв'язки і порядок її використання.

15. Важливим чинником у системі заходів попередження корупційної злочинності є базові законодавчі акти та кодекси. Треба якомога швидше визначитися з прийняттям Цивільного, Податкового та Кримінально-процесуального кодексів України.

16. З метою створення антикорупційного правового режиму в діяльності підприємницького сектору і розробки системи заходів протидії корупційній діяльності розробити і прийняти Закон «Про систему державного регулювання ринкової

економіки в Україні», в якому чітко визначити організаційно-правові механізми впливу держави на ринок та їх співвідношення між собою. Це повинно внести ясність у відносини між суб'єктами та об'єктами управління, вплинути на розвиток законодавства у цій сфері і забезпечити правові межі невтручання держави у певні сфери підприємницької свободи. Крім того, слід прийняти Закон України «Про гарантії підприємницької свободи» (який передбачав би правові механізми захисту підприємців і відповідальність держави та її органів за необгрунтоване і незаконне втручання в їх діяльність). Необхідно також вирішити питання про розробку Закону України «Про нормативно-правові акти», який би чітко визначив механізми і межі нормотворчої діяльності міністерств, відомств, органів місцевої влади.

17. Нині створено загальні правові засади, методичні та частково інформаційні засоби для запровадження в Україні кримінологіко-економічної експертизи проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів. Про необхідність кримінологічної експертизи неодноразово йшлося в державних програмах, інших документах вищих органів державної влади. У Посланні Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття» також визнається надзвичайно важливим запровадження кримінологічної експертизи. Доречно зауважити, що проект такого закону вже розроблено, але він ще не прийнятий.

18. Вдосконалити чинне законодавство, оскільки існує багато форм корупційних діянь, відповідальність за які ні кримінальним, ні адміністративним законодавством не передбачено. Серед них: лобізм, фаворитизм, протекціонізм, внески на політичні цілі, надання конфіденційної інформації, інвестування комерційних структур за рахунок бюджету, переведення державного майна до акціонерних товариств, навчання дітей за кордоном за рахунок спонсорів та інші корупційні технології.

19. Розробити науково-методичні посібники із здійснення нагляду за слідством у корупційних справах

20. З метою забезпечення реальної оцінки стану боротьби з корупцією та своєчасного вжиття відповідних заходів щодо поліпшення роботи державних органів у цій сфері удосконалити і уніфікувати статистичний облік і звітність про виявлені різними державними органами корупційні діяння. Розробити

єдину державну звітність про результати боротьби з корупцією, яка б ґрунтувалася на вироках і постановках суду, а не на проміжних показниках роботи оперативних служб та слідства.

21. Сформулювати нові принципи міжнародної співпраці у сфері протидії корупції та організованій злочинності в світлі тенденцій розвитку їх транснаціональних форм. Слід зазначити, що одного тільки наукового вивчення проявів організованої злочинності та корупції зараз не достатньо. Конче необхідно розробити загальноєвропейську систему стандартів протидії корупції посадових осіб, створити єдину інформаційну базу, забезпечити оперативний обмін інформацією, спрощення порядку виїзду за кордон працівників правоохоронних органів, які розслідують кримінальні справи про злочини з ознаками корупції.

22. Провести предметну систематизацію і вивчення антикорупційних законодавчих та інших нормативно-правових актів стосовно виявлення недоліків, що можуть бути використані для корупційних діянь та інших посадових правопорушень.

23. Провести широку роз'яснювальну роботу серед працівників правоохоронних органів з приводу тлумачення положень розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності» та інших статей нового КК України, які передбачають відповідальність за злочини, вчинені у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Матеріал підготували:
професор **В. Борисов**,
доценти **Л. Дорош**, **І. Христич**